فصلنامه تحقیقات جدید در علوم انسانی
Human Sciences Research Journal
دوره جدید، شماره ۲۸، تابستان ۱۳۹۹، صص ۱۰۵-۹۱
New Period, No 28, 2020, P 91-105
شماره شاپا (۲۴۷۶-۷۰۱۸)
ISSN (2476-7018)

بررسی ابعاد و ماهیت حقوقی چک سفید امضاء

لیلا منوچهری خوشینانی تپه
دانشجوی کارشناسی ارشد حقوق خصوصی، دانشگاه آزاد اسلامی، کرمانشاه، ایران
leilamanochehri@gmail.com

چکیده

امروزه یکی از جایگزین های پول برای داد ستد و معاملات بین متعاملین چک می‌باشد. که قانونگذار طبق ماده ۲ قانون چک آن را در حکم اسناد لازم الاجرا می‌داند. در نتیجه هرگونه سوء استفاده از آن توسط قانونگذار منع گردیده است. از جمله مواردی که توسط قانونگذار منع شده است را می‌توان صدور چک به صورت سفید امضاء دانست که بموجب ماده ۱۳ اصلاحی قانون صدور چک صدور چک سفید امضاء ممنوع گردیده است. پژوهش حاضر با این هدف اساسی به نگارش درآمده است که به بررسی چک سفید امضاء و ماهیت حقوقی آن بپردازد. در این خصوص با مداقه در قوانین حقوقی به این نتیجه دست یافتیم که صدور چک سفید امضاء باعث بروز مشکلاتی خواهد شد و صادرکننده آن قابل تعقیب و مجازات می‌باشد.

واژه‌های کلیدی: چک سفید امضاء، قانون صدور چک، طرح دعوا

[Downloaded from jnrihs.ir on 2026-11-19]

مقدمه

مقررات مربوط به چک در قانون تجارت ایران ضمن مواد ۳۱۰ الی ۳۱۷ بیان گردیده است. در این قانون به جنبه کیفری صدور چک بلامحل، سفید امضاء، وعده‌دار و. . . اشاره نشده است؛ لیکن اول‌بار در قانون مجازات عمومی- مصوب ۱۳۰۴/۱۰/۲۳، ماده‌ی ۲۳۸ صدور چک بلامحل از مصادیق کلاهبرداری شناخته شد. در تارخ ۱۳۱۲/۵/۸، ماده ۲۳۸ مکرر قانون مجازات عمومی به تصویب قانونگذار رسید که بموجب بند اول آن «هر کس بدون داشتن محل، اعم از وجه نقد یا اعتبار، چک صادر کند به جزای نقدی معادل عشر وجه چک محکوم می‌شود و اگر کمتر از مبلغ چک باشد جزای نقدی به نسبت تفاوت محل موجود و مبلغ چک اخذ خواهد شد و در هر صورت میزان جزای نقدی نباید کمتر از ۲۰۰. ۰۰۰ریال باشد». همچنین به موجب بند (ب) ماده مذکور «هر کس از روی سوءنیت بدون‌محل یا بیشتر از محلی که دارد چک صادر کند و یا پس از صادرکردن چک تمام یا قسمتی از وجهی را که به اعتبار آن چک صادر کرده به نحوی از انحاء از محال‌علیه پس بگیرد به حبس جنحه‌ای از ۶ ماه تا ۲ سال و به تأدیه جزای نقدی که نباید از دو برابر وجه چک بیشتر و از ربع آن کمتر باشد محکوم خواهد شد».

در سال ۱۳۳۱ به موجب یک لایحهء قانونی بعضی مفاد قانون مجازات عمومی تغییر کرد ولی سرانجام در تاریخ ۱۳۳۷/۱۲/۱۶ لایحهء قانونی راجع به چک بی‌محل شامل ۱۴ ماده و ۴ تبصره به تصویب مجلسین وقت رسیده. این قانون نیز با گذشت زمان عدم‌کارایی خود را نشان داد و در سال ۱۳۴۴ لغو گردید. در خردادماه آن سال قانون صدور چک که مشتمل بر ۱۹ ماده بود به تصویب رسید. خصوصیات این قانون عبارت بود از اینکه:اولا، جنبهء عمومی جرم صدور چک بلامحل از بین رفت و شاکی خصوصی در صورت شکایت می‌توانست صادرکنندهء چک بلامحل را تحت تعقیب قرار دهد. ثانیا، با گذشت شاکی در هر مرحله از مراحل دعوی، موجب موقوفی تعقیب متهم می‌گردید. همچنین در صورتیکه صادرکننده چک، حسن‌نیت خود را به اثبات می‌رساند، تعقیب متوقف می‌شد.

عنوان چک «سفید امضاء» همراه با عناوین چک‌های مشروط، تضمینی، بدون‌تاریخ و وعده‌دار صراحتا مورد توجه قانونگذار قرار گرفت لیکن جنبهء کیفری از آنها سلب گردید. فقدان جنبهء جزائی چک‌های موصوف، متأسفانه زمینه را برای سوءاستفاده برخی شیادان و متخلفین فراهم نمود و سندی که می‌بایست به عنوان ابزار جایگزین پول مورد استفاده قرار گیرد و موجب اطمینان ذینفع از وصول مبلغ شود، وسیله کلاهبرداری و فرار از مجازات قرار گرفت. این بود که قانون مذکور در تاریخ ۱۳۷۲/۸/۱۱ اصلاح شد. مطابق ماده‌ی ۵ قانون اصلاحی مزبور صدور چک سفید امضاء و نیز چک‌های تضمینی تأمین اعتبار، وعده‌دار و مشروط ممنوع اعلام و مقرر گردید در صورت عدم‌پرداخت هر یک از چکهای

[Downloaded from jnrihs.ir on 2026-11-19]

نامبرده و شکایت شاکی، صادرکننده آن قابل تعقیب باشد و به مجازات از ۶ ماه تا ۲ سال حبس و یا جزای نقدی از یکصدهزار تا دهمیلیون ریال محکوم گردد[۱]

۲) ماهیت حقوقی چک سفید امضاء

مطابق مادهء ۳۱۰ قانون تجارت: «چک نوشته‌ایست که به موجب آن صادرکننده وجوهی را که در نزد محال‌علیه دارد کلا یا بعضا مسترد یا به دیگری واگذار می‌نماید.[۲]در مورد ماهیت حقوقی چک، همانند برات نظرات مختلفی از سوی حقوقدانان ارائه شده است که اختصارا به آنها اشاره می‌کنیم: بعضی، ماهیت حقوقی این سند را «وکالت در پرداخت» از سوی بانک دانسته‌اند. به این معنا که صادرکننده بانک را وکیل خود قرار می‌دهد تا مبلغ معینی را از حساب او به دارنده بپردازد. برخی دیگر این ماهیت را بر اساس عقد حواله، از آن جهت که در ماده‌ی ۳۱۰ مذکور از کلمه «محال‌علیه» استفاده شده، توجیه می‌نمایند.

عده‌ای هم ماهیت حقوقی چک را تعهد یکطرفه به نفع شخص ثالث و «دستور پرداخت» می‌دانند و سرانجام دسته دیگری سعی کرده‌اند با ترکیب دو نظر عقد و ایقاع به ماهیت حقوقی این سند دست یابند.[۳] واقع مطلب اینکه توجیه ماهیت حقوقی بر مبنای نظرات ابرازشده (که نقد و بررسی آن عنوان بحث مستقلی را می‌طلبد) بی‌اشکال و خالی از ایراد نیست. زیرا آنچه بطور خلاصه می‌تواند در این مورد بیان داشت این است که ماهیت حقوقی چک را نمی‌توان براساس هیچیک از عقد یا ایقاع مذکور در قانون مدنی توجیه نمود بلکه باید با توجه به اینکه چک فردی از افراد اسناد تجاری به معنی خاص بوده و از شرایط شکلی و ویژگیهای خاصی تبعیت می‌کند و به لحاظ روابط میان صادرکننده، دارنده و بانک محال‌علیه از یکطرف و روابط میان آنها و ظهرنویسان و ضامنین از طرف دیگر و وجود اصول و قواعد خاص لازم‌الاجراء وضعیت حقوقی ویژه‌ای را پدید می‌آورد چنین اظهار نمود که چک سندی است بانکی و متضمن دستور پرداخت مبلغی وجه نقد در وجه دارنده اعم از اینکه صادرکننده دین حال یا مؤجلی به گیرنده (ذینفع) چک داشته و یا نداشته باشد. این دستور پرداخت ماهیت حقوقی ویژه‌ای دارد که تابع شرایط قرارداد حساب جاری و مقررات قوانین مربوط به چک است.

اما چک سفید امضاء را نمی‌توان واجد این ماهیت حقوقی و همانند دیگر چک‌ها دانست. زیرا، اساسا مطابق تعاریف ارائه شده از چک از جمله ماده ۳۱۰ قانون تجارت و مفاد برخی دیگر از مواد قانونی مربوط، چک سفید امضاء به معنای قانونی کلمه چک محسوب نمی‌شود. یکی از عناصر و لوازم مشترک

۱- نیک فرجام، کمال، چک سفید امضاء، مجله دیدگاه های حقوق قضایی، شماره ۲۱ و ۲۲، ۱۳۸۰، ص ۱۳۵

۲- قانون صدور چک مصوب تیرماه ۱۳۵۵ و قانون اصلاحی آن، چک را سندی می‌داند که عهده یک بانک صادر شده باشد. بنابراین محال‌علیه چک همیشه یک بانک است واشخاص حقیقی یا حقوقی دیگر نمی‌توانند محال‌علیه چک قرار گیرند

۳- اخلاقی، بهروز، جزوه حقوق تجارت ۳ (تقریرات) تهران:دانشکده حقوق و علوم سیاسی، ۱۳۷۰، صص ۲۳۵ و۲۳۶

[Downloaded from jnrihs.ir on 2026-11-19]

اسناد تجاری به معنی خاص (برات، سفته و چک) که شاید مهمترین رکن آن نیز حساب آید، همان مبلغ مندرج در سند است. هدف مهم و نهایی از تأسیس، صدور و به گردش درآمدن این اسناد وصول مبلغ آن توسط ذینفع است. حال چنانچه چک، سفید امضاء و فاقد مبلغ باشد امکان تحقق هدف موردنظر فراهم نیست و این امر چک موصوف را از عدد اسناد تجاری خارج می‌سازد. ماده ۳۱۰ یادشده، چک را وسیله‌ای برای استرداد وجه از محال‌علیه یا واگذاری آن به دیگری معرفی می‌کند. بدیهی است در صورتی که سند اساسا به لحاظ عدم‌درج مبلغ در آن فاقد قابلیت این امر باشد نمی‌تواند مشمول تعریف مذکور قرار گرفته و چک به حساب آید. برخی دیگر از مواد قانونی نیز مانند ماده ۳۱۱ قانون تجارت مبنی بر اینکه: «. . . پرداخت وجه نباید وعده داشته باشد»و ماده ۳۱۳ همان قانون که می‌گوید «وجه چک باید به محض ارائه کارسازی شود»به نحوی این معنا را تأیید می‌کند.

بعضی از حقوقدانان[۱]نیز در موضوعی مشابه با استناد به مواد ۳۱۰ و ۳۱۱-که شرایط الزامی چک را بیان می‌کند و تبصره‌ء ماده ۳۱۹ قانون تجارت (در مورد فقدان یکی از شرایط اساسی برات، فته طلب و چک و جریان حکم ماده‌ء ۳۱۱ در مورد آنها) اظهار عقیده نموده‌اند که چک فاقد محل پرداخت، مثل چک فاقد تاریخ، چک محسوب نمی‌شود و در حکم سند غیرتجاری است و چنین نتیجه گرفته‌اند که سند مذکور به علت عدم‌عنوان چک به معنای قانونی کلمه بر آن، به نام چک بلامحل نیز قابل تعقیب کیفری نخواهد بود. زیرا قانون صدور چک مصوب تیرماه ۱۳۵۵، با توجه به شرایط مقرر در قانون تجارت تنظیم شده و مقررات قانون مذکور زمانی قابلیت اجرائی دارد که سند در وهله نخست از مصادیق چک به معنای قانونی کلمه باشد.

ماده‌ی۱ قانون متحدالشکل ژنو (مصوب ۱۹ مارس ۱۹۳۱ م. در مورد چک) هم یکی از شرایط صدور و تنظیم شکل ظاهری چک را «دستور بدون قید و شرط پرداخت مبلغی معین» ذکر نموده است که چنانچه سند فاقد این شرط باشد مطابق ماده‌ی ۲ قانون مذکور، اعتبار قانونی چک را ندارد.[۵]

با عنایت به آنچه ذکر شد می‌توان گفت اجرای ماده ۱۳ قانون صدر چک مصوب ۱۳۵۵ (اصلاحی ۱۳۷۲/۸/۱۱)و امکان اعمال مجازات مقرر در مورد صدور چک سفید امضاء موکول به درج مبلغ و تکمیل آن پس از صدور توسط ذینفع است. زیرا قبل از درج مبلغ موضوع پرداخت وجه توسط صادرکننده به ذینفع منتفی است و این امر اعمال مجازات مربوط را غیرممکن می‌سازد. مطابق ماده مذکور محکومیت و مجازات صادرکننده چک سفید امضاء موکول به تحقق دو شرط است:شکایت ذینفع و عدم‌پرداخت وجه چک. حال آنکه اگر مبلغ در چک قید نشده باشد هیچ وظیفه و تعهدی از جهت پرداخت نمی‌تواند بر عهده‌ی صادرکننده یا بانک محال‌علیه نسبت به پرداخت یا حتی صدور گواهی عدم پرداخت قرار گیرد. مگر اینکه گفته شود منظور قانونگذار از چک سفید امضاء چکی است

۱- اخلاقی، پیشین، ص ۲۴۴

۲- مجله حقوقی، دفتر خدمات حقوقی بین‌المللی جمهوری اسلامی ایران، شماره‌ء سیزدهم، پاییز-زمستان ۱۳۶۹، ص ۳۶۸ و ۴۲۵.

[Downloaded from jnrihs.ir on 2026-11-19]

که مبلغ در آن درج شده باشد که این ادعا نیز با توجه به عقیده‌ی حقوقدانان و تعاریفی که در این مورد ارائه گردید صحیح بنظر نمی‌رسد.

بنابراین چک سفید امضاء را نمی‌توان بالفعل چک محسوب نمود و همان ماهیت حقوقی خاص چک را برای آن در نظر گرفت بلکه باید چنین چکی را در حکم سند غیرتجاری دانست، هر چند که این سند بالقوه می‌تواند واجد اوصاف و شرایط مربوط به چک بوده و پس از تکمیل مندرجات (و الزاما مبلغ) همانند سایر چک‌ها دارای آثار و احکام مخصوص به خود باشد.

دارنده چک سفید امضاء می‌تواند براساس قرارداد و توافقی که بین او و صادرکننده وجود دارد نسبت به درج و عنداللزوم تکمیل دیگر مندرجات چک اقدام نماید. این اقدام و اختیار دارنده در نوشتن مبلغ یا کامل‌کردن مندرجات را باید نوعی وکالت از طرف صادرکننده (موکل) به حساب آورد که نوشتن مبلغ معین در چک (مورد وکالت و حدود اختیار) توسط دارنده (وکیل) ضمن مفاد قرارداد مشخص شده است. دارنده باید بر مبنای قرارداد فیمابین و اختیار مندرج در آن در نوشتن مقدار مبلغ و مورد وکالت اقدام کند. بدیهی است در صورت تجاوز مشارالیه از حدود اختیار و مثلا نوشتن مبلغی بالاتر از آنچه مورد توافق طرفین بوده است، صادرکننده حق دارد علیه دارنده، اقامه دعوی نموده یا در صورت عدم‌پرداخت و طرح دعوی از سوی دارنده دفاع لازم را در محکمه بعمل آورد. با وجود این بانک محال‌علیه با ملاحظه چک موصوف و صرفنظر از مسائل مربوط به قرارداد و رابطه پایه میان دارنده و صادرکننده، تنها از آن جهت که مندرجات آن کامل شده و واجد تمامی شرایط شکلی و قانونی مربوط است موظف به پرداخت آن می‌باشد، مگر اینکه به دلایل دیگری از جمله دستور عدم‌پرداخت صادرکننده یا مسدودبودن حساب و یا بلامحال‌بودن آن قابل پرداخت نباشد.

۱-۲) رابطه حقوقی بین صادرکننده و دارنده چک سفید امضاء

دارنده چک سفید امضاء می‌تواند براساس قرارداد که بین او و صادر کننده وجود دارد نسبت به درج مبلغ و تکمیل دیگر مندرجات چک اقدام نماید. این اقدام دارنده چک در نوشتن و کامل کردن مندرجات چک بالخصوص مبلغ را، باید نوعی وکالت از طرف صادر کننده (موکل) به حساب آورد که نوشتن مبلغ معین در چک توسط دارنده (وکیل) در مفاد قرارداد مشخص شده است.

بدیهی است در صورت تجاوزدارنده چک از حدود اختیارات مثلا نوشتن مبلغی بالاتر از آنچه که مورد توافق طرفین بوده است، صادرکننده حق دارد علیه دارنده اقامه دعوی چک کند و همچنین در صورت عدم پرداخت وجه چک، دارنده حق دارد که از صادرکننده در محکمه طرح دعوی بعمل آورد.

البته لازم بذکر است که هر یک از طرفین برای اثبات مدعی خود یا باید سندی قانونی که فیما بین انجام شده است را به محکمه ارئه دهد و یا اینکه دو شاهدی که از قرار فیما بین آنان اطلاع کافی دارد بیاورد.

[Downloaded from jnrihs.ir on 2026-11-19]

۲-۲) وظایف بانک در برابر چک سفید امضاء

اگر چک سفید امضاء که فاقد مبلغی است توسط دارنده چک، مندرجاتش کامل شود و شرایط شکلی و قانونی رعایت شده باشد را بانک باید از مسائل مربوط به قرارداد و رابطه میان دارنده و صادر صرفنظر کند (به خاطر استقلال ذاتی اسناد تجاری) و وجه آن را تادیه کند.

مگر اینکه به دلایل دیگری از جمله دستور عدم پرداخت از طرف صادرکننده یا مسدود بودن حساب و یا بلامحل بودن آن قابل پرداخت نباشد.[۶]

۲-۳) موارد کابرد چک سفید امضاء

۱- در معامله نامشروع مثل معاملات ربوی.

۲- به عنوان چک تخلیه در اماکن تجاری.

۳- در معاملات غیر قانونی مثل قاچاق اعم از مواد مخدر و کالا

۴- به عنوان چک ضمانت در معاملات تجاری (البته بسیار نادر است)

۲-٤) حقوقی یا کیفری بودن چک سفید امضاء

اگر روزی چکی سفید امضاء در دست شخصی باشد و مبلغ معینی که بین او و صادرکننده چک بود را در آن نوشت و برای نقد کردن آن به بانک مراجعه کرد و وجه چک به هر دلیلی تادیه نشود او برای دریافت طلب خود چه کار باید بکند؟

اولا: اینکه این چک به خاطر عدم پرداخت بی‌محل است.[۷]

ثانیا: اینکه چک ماهیت حقوقی دارد نه کیفری، زیرا قانونگذار مواردی که چک جنبه حقوقی دارد مطرح کرده است که عبارت است از:

۱-ظرف شش ماه از تاریخ صدور چک، دارنده چک آن را به بانک ارائه ندهد.[۸]

۲-ظرف شش ماه از تاریخ صدور گواهی عدم پرداخت چک از طرف بانک، دارنده چک شکایت کیفری نکند.[۹]

۳- صادرکننده چک مبلغ چک را قبل از تاریخ شکایت بپردازد و لاشه چک را دریافت کند.[۱۰]

۴- شاکی بعد از شکایت ترتیب انتقال چک مورد شکایت را به دیگری بدهد.[۱۱]

۱- ماده ۳ ق. ص. چ

۲- ماده ۵ ق. ص. چ

۳- ماده ۱۱ ق. ص. چ

۴- همان

۵- ماده ۹ ق. ص. چ

۶- تبصره ماده ۱۱ ق. ص. چ

[Downloaded from jnrihs.ir on 2026-11-19]

۵- در صورتی که شاکی رضایت دهد.[۱۲]

۶- در صورتی که چک دارای وعده باشد.[۱۳]

۷- هرگاه چک بابت تضمین انجام تعهد یا تضمین انجام معامله‌ای صادر شده باشد و در متن چک قید شده باشد.[۱۴]

۸- هرگاه چک سفید امضاء صادر شده باشد.[۱۵]

۹- هرگاه وصول وجه چک منوط به تحقق شرطی شده باشد و در متن چک قید شده باشد. [۱۶]

۱۰- در صورتی که ثابت شود چک بدون تاریخ صادر شده است.[۱۷]

۱۱- هرگاه وصول وجه چک منوط به تحقق شرطی یا بابت تضمین شده باشد و در متن چک قید نشده باشد[۱۸]

۱۲- در صورت فوت صادر کننده چک.

۱۳- در صورتی که بعد از برگشت چک به شخص دیگر منتقل شود که در این صورت شخص اخیر حق تعقیب جزایی را نداردمگر اینکه وارث دارنده چک باشد.[۱۹]

۱۴- در صورتی که صدور چک به خاطر معاملات نامشروع و یا به خاطر پرداخت ربا باشد.[۲۰]

۵-۲) مراحل قانونی در صورت برگشت خوردن چک سفید امضاء

دارنده چک می‌تواند برای گرفتن وجه چک و ضرر و زیان خود (ق. ص. چ ماده ۲ تبصره ۲) از سه طریق پیگیری است:

۱- اقامه دعوی از طریق دوایر اجرای ثبت؛

چون چک در حکم سند لازم‌الاجراست (ق. ص. چ ماده ۱۴) دارنده چک می‌تواند در صورت عدم پرداخت وجه چک، از دوایر اجرای ثبت درخواست صدور اجرائیه علیه صادرکننده و صاحب حساب را نماید. طلبکار نیز می‌تواند با معرفی اموال منقول و غیرمنقول به دادگاه، آنها را توقیف کند.[۲۱]

۱- ماده ۱۲ ق. ص. چ

۲- ماده ۱۳ ق. ص. چ

۳- همان

۴- همان

۵- ماده ۱۳ ق. ص. چ

۶- همان

۷- همان

۸- تبصره ماده ۱۱ ق. ص. چ

۹- تبصره ماده ۷

۱۰- ماده ۲ ق. ص. چ

[Downloaded from jnrihs.ir on 2026-11-19]

البته متقاضی باید ده درصد مبلغ مورد درخواست را به صندوق دادگستری تودیع نماید و اموال غیر از خانه مسکونی و ماشین و یک شماره تلفن غیر قابل بازداشت است.

۲- اقامه دعوی تجاری از طریق تقدیم دادخواست؛

دارنده چک می تواند بر علیه همه مسئولین اعم از صادر کننده و ظهر نویس، با تقدیم دادخواست به دادگاه صالحه اقامه دعوی تجاری کند و همچنین درخواست تامین خواسته بدون تودیع خسارات احتمالی کند.[۲۲]

برای این موضوع دو شرط است:

الف) اگر چک در همان مکانی که صادر شده باشد باید تادیه گردد دارنده چک باید آن را در ظرف پانزده روز از تاریخ صدور چک آن را مطالبه کند و اگر از یک نقطه به نقطه دیگر ایران صادر شده باشد باید ظرف مدت چهل و پنج روز مطالبه کند.[۲۳]

ب) در مورد چک‌هایی که در خارجه صادر شده و باید در ایران پرداخته شود این مهلت چهار ماه است.[۲۴]

اگر دارنده چک در این مدت‌ها چک را مطالبه نکند دیگر حق دعوی علیه ظهر نویسان را ندارد.

۳- اقامه دعوی مدنی از طریق دادخواست؛

دارنده چک در هر حال حق اقامه دعوی علیه صادرکننده چک را دارد خواه دارنده چک به وظایف خود عمل کرده باشد یا عمل نکرده باشد.[۲۵]

۲-٦) نکات کاربردی در مورد اشخاص حقوقی

قانونگذار شخص حقوقی را مانند شخص حقیقی دارای مسئولیت در نظر گرفته است و اگر چک بلا محلی را صادرکنند، دارنده چک می‌تواند وجه آن را مطالبه کند زیرا تمام تصمیمات معمولا توسط اشخاص حقیقی صورت می گیرد و چک توسط مدیر عامل و یا هیئت مدیره صادر می‌شود و صادر کننده و صاحب حساب یعنی شرکت بنا بر مسولیت تضامنی مسولیت پرداخت چک را دارند. بنابراین دارنده چک می تواند مبلغ چک را هم از اموال صادرکنندگان یا اموال شرکت تامین کند. و همچنین دارنده چک علاوه بر مسئولیت مالی و مدنی، مسئولیت کیفری هم دارد مگر اینکه ثابت شود عدم

۱- ماده ۲۴۹ ق. ت

۲- ماده ۳۱۵ ق. ت

۳- ماده ۳۱۷ ق. ت

۴- ماده ۲۰ ق. ص. چ

[Downloaded from jnrihs.ir on 2026-11-19]

پرداخت مستند به عمل آنها نبوده است که در این صورت شخص یا اشخاصی که موجب عدم پرداخت شده‌اند تحت تعقیب کیفری قرار می‌گیرند.[۲۶]

۳) تکالیف دارنده برای طرح دعوا در چک سفید امضاء

طرح دعوی حقوقی در خصوص چک، منوط به رعایت شرایطی است که دارنده موظف به رعایت آنهاست. در واقع رعایت یا عدم رعایت این شرایط و تکالیف تأثیر بسزایی در پیروزی او در دعوایی که طرح کرده است دارد. همچنین دارنده در طول جریان دادرسی و اقامه‌ی دعوا دارای حقوقی است که البته رسیدن به این حقوق و مزایا بستگی به انجام وظایف مقرر در قانون توسط وی دارد. بنابراین در این قسمت ابتدا تکالیف دارنده را بیان نموده و در طول جریان دادرسی به حقوق وی نیز اشاره‌ای می‌شود.

۱-۳) مطالبه در مهلت قانونی (مواعد) و ضمانت اجرای عدم رعایت آن

یکی از تکالیف دارنده برای طرح دعوا، مطالبه وجه آن در مهلت قانونی است. دارنده چک، بسته به محل صدور و وصول آن، باید در ظرف مهلت‌های ۱۵ روز، ۴۵ روز و ۴ ماه وجه چک را از محال‌علیه (بانک) مورد مطالبه قرار دهد و الّا امتیازات پیش‌بینی شده در قانون را از دست می‌دهد. زیرا به موجب ماده ۳۱۱ ق. ت. محل (مکان) صدور چک، باید در آن قید شود و بر اساس مواد ۳۱۵ و ۳۱۷ همان قانون، اگر چک در همان محلی که صادر شده باید پرداخت شود، دارنده، باید در ظرف ۱۵ روز و اگر از محلی به محل دیگر ایران صادر شده باشد، نامبرده باید در ظرف ۴۵ روز و اگر در خارجه صادر شده در ایران باید پرداخت شود، وی باید در ظرف مدت ۴ ماه از تاریخ صدور، به محال‌علیه مراجعه و آن را مورد مطالبه قرار دهد.

چنانچه دارنده، در مهلت‌های مذکور چک را مورد مطالبه قرار ندهد:

اولاً: حق طرح دعوای او علیه بعضی از مسئولین (ظهرنویس) ساقط می‌شود.

ثانیاً: اگر وجه چک نزد محال‌علیه (بانک) تأمین شده باشد و وجه مذکور بنا به عللی که مربوط به محال‌علیه است- مثل ورشکستگی محال‌علیه، از بین برود، حق طرح دعوای دارنده علیه صادرکننده چک- به عنوان مسئول تضامنی نیز از بین می‌رود.[۲۷]

ثالثاً: از آنجا که، به حکم ماده ۲۴۹ ق. ت. تعهد ضامن از تعهد مضمون‌عنه تبعیت کامل می‌کند، لذا، برای آنکه دارنده بتواند به ضامن رجوع کند، رعایت مهلت‌های مقرر در ماده ۳۱۵ ق. ت. ضروری است. بعد از گذشت مهلتهای مقرر در این ماده، اگر ضامن از صادرکننده ضمانت کرده باشد و صادرکننده وجه چک را به محال‌علیه رسانده باشد ولی وجه به سببی که مربوط به محال‌علیه است از بین برود دارنده که حق

۱- ماده ۱۹ ق. ص. چ

۲- قائم‌مقام فراهانی، دکترمحمدحسین، بررسی مسائل کیفری و حقوقی چک، نشر میزان، چ نخست، ۱۳۸۷، ص ۱۴۰

[Downloaded from jnrihs.ir on 2026-11-19]

رجوع به مضمون‌عنه را ندارد، حق مراجعه به ضامن را نیز از دست می‌دهد. در غیراینصورت صادرکننده مسئول است و همچنین است ضامن او. اگر ضامن از ظهرنویس چک ضمانت کرده باشد، پس از گذشت مهلت‌های موضوع ماده ۳۱۵ ق. ت. ، دارنده دیگر حق رجوع به او را نخواهد داشت.

«. . . نظر به اینکه شرایط تحقق مسئولیت ظهرنویس مراجعه به بانک محال علیه ظرف مدت ۱۵ روز از تاریخ سررسید و طرح دعوی در مهلت یکسال از تاریخ سررسید چک می باشد، در خصوص مورد خوانده به تکلیف قانونی خود یعنی طرح دعوا در مهلت مقرر اقدام ننموده است و از ناحیه وی نیز ایراد یا دفاع موثری و موجهی که گسیختن دادنامه معترض‌عنه را ایجاب نماید به عمل نیامده لذا دادگاه ضمن رد دعوی عنوان شده دادنامه معترض عنه را عیناً تأیید و استوار می‌نماید.» (دادنامه شماره ۹-۸۳/۱/۱۶ شعبه ۲۵ دادگاه تجدید نظر استان تهران)[۲۸]

بعد از مراجعه دارنده چک به بانک محال‌علیه و مطالبه وجه چک در مهلت قانونی اگر وجه چک پرداخت نشود دارنده باید اقدامات زیر را برای طرح دعوای حقوقی انجام دهد.

۲-۳) اعتراض یا احراز عدم پرداخت (اعتراض عدم تأدیه) و ضمانت اجرای عدم رعایت آن

اعتراض عدم تأدیه (واخواست- پروتست) اعتراضی است که بر اثر امتناع از پرداخت وجه چک از طرف محال‌علیه (بانک) به عمل می‌آید. هر چند که به موجب ق. ت، چک نیز در خصوص اعتراض عدم تأدیه (واخواست) از قواعد حاکم بر برات تبعیت می‌کند و به این لحاظ، اعتراض مذکور باید ظرف مدت ده روز از تاریخ مطالبه و عدم پرداخت به عمل آید (مواد ۳۱۴ و ۲۸۰ ق. ت) ولی برابر رأی وحدت رویه شماره ۵۳۶- ۱۳۶۹/۷/۱۰: «. . . گواهی بانک محال‌علیه دایر بر عدم تأدیه وجه چک که در مدت ۱۵ روز به بانک مراجعه شده به منزله‌ی واخواست می‌باشد. . .»

در خصوص این رأی گفته شده به استناد ماده ۳۱۴ ق. ت. رابطه دارنده چک با ظهرنویس‌ها تابع احکام رابطه دارنده برات با ظهرنویسها است و این گفته که «واخواست برات و سفته ارتباطی با چک پیدا نمی‌کند» بی‌گمان خلاف قانون است.[۲۹]

رأی ذیل مؤید این امر است که مهلت اعتراض یا احراز عدم پرداخت برابر رأی وحدت رویه مذکور ۱۵ روز است نه ده روز.

«. . . مسئولیت ظهرنویس در مورد چک وقتی محرز و محقق می‌گردد که وفق مقررات و شرایط مندرج در ماده ۳۱۵ ق. ت. دارنده چک در ظرف مهلت ۱۵ روز به بانک محال‌علیه مراجعه و گواهی صادره، از طرف بانک دایر بر عدم تأدیه وجه چک به منزله‌ی واخواست می‌باشد اخذ نماید و نظر به اینکه چک

۱- زندی، محمد رضا، اسناد تجاری، رویه قضایی دادگاه های تجدید نظر استان تهران، چ اول، انتشارات جنگل- جاودانه، ۱۳۹۰، ص ۸.

۲- کاتوزیان، ناصر، توجیه و نقد رویه قضایی، مسئولیت ظهرنویسان و ضامنان چک، چ سوم، نشر میزان، ۱۳۸۶، ص ۵۷.

[Downloaded from jnrihs.ir on 2026-11-19]

شماره. . . به عهده بانک. . . در تاریخ. . . صادر و در همان روز خواهان به بانک محال‌علیه مراجعه و گواهینامه عدم پرداخت اخذ ننموده و با این کیفیت شرایط مندرج در ماده ۳۱۵ ق. ت. محرز و مسئولیت ظهرنویس ثابت است. . .» (حکم مورخ ۱۳۷۲/۳/۱۷ شعبه ۴۷ دادگاه حقوقی ۲ تهران)

اگر دارنده چک برای وصول وجه آن به بانک مراجعه نکند و گواهی عدم پرداخت دریافت ننماید به عنوان ضمانت اجرا می‌توان گفت که چک مزبور دیگر به عنوان یک سند تجاری محسوب نمی‌شود و واجد مزایای اسناد تجاری نیست بلکه می توان آنرا به عنوان یک سند عادی در نظر گرفت. بنابراین دیگر ظهرنویس و ضامن وی مسئولیتی ندارند و دارنده نمی‌تواند علیه آنها طرح دعوا نماید. ولی اقدام علیه صادرکننده چک به نظر بلامانع می‌رسد. زیرا صادرکننده با امضاء ذیل چک متعهد به پرداخت وجه مندرج در آن گردیده است و النهایه می‌توان آنرا به عنوان یک طلب مدنی دانست.

۳-۳) طرح دعوا در مهلت قانونی (مرور زمان) و ضمانت اجرای عدم رعایت آن

دعوا علیه مسئولین پرداخت وجه چک بلامحل باید در مهلت مقرر قانونی، در دادگاه مطرح شود والّا دعوای مذکور مشمول مرور زمان می‌گردد. در خصوص شمول مرور زمان در دعوای چک باید گفت: گذشته از اینکه قانون تجارت نسبت به قانون آیین‌دادرسی مدنی جنبه خاص داشته و لازم‌الرّعایه است، اصولاً- با در نظر گرفتن ماده ۵۲۹ ق. آ. د. م مصوب ۱۳۷۹ و همچنین با توجه به بند ۱۱ ماده ۸۴ همین قانون- خوانده‌ی دعوای چک می‌تواند با تمسّک به مرور زمان‌های پیش‌بینی شده در قانون تجارت، نسبت به دعوای مطروحه ایراد کند. شایان ذکر است که رویّه‌ی قضایی حتّی قبل از به تصویب رسیدن قانون آئین دادرسی مدنی سال ۱۳۷۹، راجع به شمول مرور زمان در خصوص اسناد تجاری، از جمله در مورد چک تردیدی به خود راه نداده است به طوری که: شعبه دوم دادگاه حقوقی یک تهران در رأی مورخ ۱۳۷۳/۷/۲ چنین استدلال نموده است: «... نظر به اینکه استفاده دارنده اسناد تجاری از مسئولیت تضامنی امضاکنندگان آن با توجه به مواد ۲۴۹ و ۲۸۶ اصلاحی قانون تجارت منوط به آن است که اولاً: اسناد تجاری به علت عدم پرداخت، در فرجه‌ی قانونی اعتراض گردیده و ثانیاً از تاریخ اعتراض، ظرف یکسال اقامه‌ی دعوا شده باشد والّا دارنده سند تجاری نمی‌تواند از حقی که در ماده ۲۴۹ ق. ت. مقرر گردیده و مالاً از مسئولیت تضامنی امضاکنندگان این اسناد استفاده نماید. . . با توجه به تاریخ صدور گواهی‌نامه‌های عدم پرداخت و تاریخ تقدیم دادخواست دعوای مطروحه در خارج از فرجه‌ی قانونی مقرر در ماده ۲۸۶ قانون اصلاحی قانون تجارت اقامه شده است. بنابراین و به لحاظ اینکه خواهان در مهلت قانونی نسبت به. . . شش فقره چک مدرکیه. . . به علت عدم پرداخت، اعتراض به عمل نیاورده و در مورد دو فقره چک اخیرالذکر هم در

[Downloaded from jnrihs.ir on 2026-11-19]

خارج از موقعیت قانونی اقامه‌ی دعوا نموده است و در نتیجه به لحاظ عدم حصول دو شرط قانونی صدورالاشعار، دعوای وی بر علیه خوانده قابلیت پذیرش در محکمه را ندارد. . .»[۳۰]

۳-۳-۱) مرور زمان‌های یک ساله و دوساله و ضمانت اجرای آن

چنانچه دارنده چک بخواهد حق مذکور در ماده ۲۴۹ ق. ت. در مورد طرح دعوا علیه صادرکننده و ظهرنویس چک را برای خود محفوظ نگهدارد، باید- بسته به مورد و با لحاظ نمودن تبصره ماده ۲۸۶ ق. ت. در ظرف یکسال یا دو سال پس از اعتراض عدم تأدیه، مبادرت به طرح دعوا نماید. همین‌طور است در مورد ظهرنویسی که بخواهد علیه صادرکننده چک و ظهرنویس‌های ماقبل خود دعوا مطرح کند. (مواد ۳۱۴ و ۲۸۶ الی ۲۹۰ ق. ت)

بنا به مراتب بالا اگر دارنده بخواهد علیه مسئولین پرداخت در چک دعوای مطالبه وجه را به نحو تضامنی مطرح نماید بایستی اگر محل تأدیه چک در ایران است در ظرف یکسال، و اگر تأدیه در خارج است در ظرف دو سال از تاریخ اعتراض عدم تأدیه، طرح دعوا نماید در غیر این صورت حق اقامه دعوا علیه ظهرنویس(ظهرنویسان) را از دست می‌دهد و تنها می‌تواند علیه صادرکننده اقامه دعوا نماید. همچنین است اقدام و طرح دعوای ظهرنویس علیه صادرکننده و ظهرنویسان ماقبل خود. [۳۱]

به موجب رأی وحدت رویه شماره ۵۹۷ مورخ ۱۳۷۴/۲/۱۲: «مهلت یک سال مقرر در ماده ۲۸۶ ق. ت، جهت استفاده از حقی که ماده ۲۴۹ این قانون برای دارنده سفته یا برات منظور نموده، در مورد (ظهرنویس) به معنای مصطلح کلمه بوده و ناظر به شخصی که ظهر سفته را به عنوان ضامن امضا نموده است نمی‌باشد، زیرا با توجه به طبع ضمان و مسئولیت ضامن در هر صورت- بنا بر قول ضم ذمه به ذمه یا نقل آن- در قبال دارنده سفته یا برات- محدودیت مذکور در ماده ۲۸۹ ق. ت درباره ضامن مورد. . .». ندارد. [۳۲]

بنابراین و به استناد رأی وحدت رویه مذکور، کسی که ظهر چک را به عنوان ضمانت امضاء نموده، چه ضمانت از صادرکننده کرده باشد چه ظهرنویس، اگر دارنده در مهلت‌های مذکور اقدام نکند، با وجود اینکه دیگر حق اقامه دعوی علیه ظهرنویسان را از دست می‌دهد اما مسئولیت ضامنان ظهرنویسان همچنان به قوت خود باقی می‌ماند.

«. . . با عنایت به اینکه مدت مذکور در ماده ۲۸۶ق. ت. و شرایط مصرّح در آن مربوط به استفاده از امتیازاتی است که قانونگذار برای طرح دعوا علیه ظهرنویس در نظر گرفته است ولکن موارد مذکور

۱- قائم مقام فراهانی، پیشین، ص ۱۳۲

۲- همان، ص ۱۳۳

۳- باختر، سیداحمد، اسناد تجاری در آیینه قانون تجارت و رویه قضایی، چ اول، انتشارات خرسندی، ۱۳۸۷، ص ۵۶.

[Downloaded from jnrihs.ir on 2026-11-19]

منصرف از دعوی علیه ضامن خواهد بود. . . » (دادنامه ش۸۲۳-۸۲/۹/۲۷ شعبه ۱۳ دادگاه تجدیدنظر استان تهران)[۳۳]

۳-۳-۲) مرور زمان پنج‌ساله و ضمانت اجرای آن

بنابر ماده ۳۱۸ ق. ت. چنانچه، چک دارای وصف صدور «از طرف تجّار» یا «برای امور تجارتی» باشد، دارنده‌ی آن تا ۵ سال از تاریخ صدور اعتراض‌نامه (واخواست) و یا آخرین تعقیب قضایی می‌تواند علیه صادرکننده چنین چکی طرح دعوا نماید، مگر اینکه در این مدت رسماً اقرار به دین واقع شده باشد که در این صورت، مبدأ مرور زمان از تاریخ اقرار محسوب است. در صورت عدم اعتراض، مدت مرور زمان از تاریخ انقضای مدت اعتراض شروع می‌شود. هر چند که در ماده ۳۱۸ ق. ت از مطلق «دعوا» نام برده شده و «دعوا» می‌تواند علیه کلیه مسئولین پرداخت وجه چک- از جمله علیه ظهرنویس مطرح شود، ولی با در نظر گرفتن مواد ۲۸۶ و ۲۸۷ ق. ت که مفاداً حکایت از عدم امکان طرح دعوا علیه ظهرنویس- پس از سپری شدن مهلت‌های یک‌سال یا دوسال مذکور در موارد ۲۸۶ و ۲۸۷ ق. ت اقدام به طرح دعوا علیه ظهرنویس نکرده باشد، بعد از آن در این مورد نمی‌تواند از مدت زمان مذکور در مادهٔ ۳۱۸ ق. ت. به سود خود بهره‌مند شود.[۳۴]

نتیجه‌گیری

با توجه به مطالب بیان گردیده می توان به نتایج ذیل اشاره نمود:

۱- چک‌های صادره به عنوان تضمین، مشروط و وعده‌دار به صورت کامل و با درج همه شرایط قانونی صادر می‌شوند. در چک تضمینی عبارت«بابت تضمین. . . . »یا مشابه آن اضافه می‌شود و در چک مشروط پرداخت مبلغ آن مشروط به شرطی می‌گردد و چک وعده‌دار نیز دارای سایر شرایط قانونی و از جمله تاریخ صدور بوده لیکن تاریخ مزبور مؤخر بر تاریخ واقعی صدور می‌باشد. در حالی که در چک سفیدامضاء الزاما جای درج مبلغ در آن سفید گذاشته شده و البته ممکن است مندرجات دیگر نیز نوشته نشده باشد.

۲- با توجه به مقررات قانونی و عرف معمول، چک‌های تضمینی، مشروط و وعده‌دار را باید چک و به عنوان یک سند تجاری به حساب آورد زیرا علاوه بر آنکه قابل واگذاری از طریق ظهرنویسی است قابل ارائه به بانک و وصول مبلغ نیز می‌باشد و در صورت عدم پرداخت، دارنده می‌تواند از حقوق قانونی مربوط برخوردار شود؛ در صورتی که چک سفید امضاء مشمول تعریف قانونی چک و اسناد تجاری به معنی

۱- زندی، پیشین، ص ۳

۲- قائم مقام فراهانی، پیشین، ص ۱۳۴

[Downloaded from jnrihs.ir on 2026-11-19]

خاص نمی‌باشد و تا زمانی که سفید امضاء باقی بماند عملا قابل معامله و ارائه به بانک نیست و دارنده آن نمیتواند از مزایای قانونی مربوط به چک جز تعقیب کیفری صادرکننده آن استفاده نماید.

۳- شناسایی چک سفیدامضاء مطابق تعریف ارائه‌شده مانع از آن می‌شود که چک دارای مبلغ اما بدون‌تاریخ یا بدون‌درج نام ذینفع یا بدون اینکه هیچکدام از آن دو درج شده باشند را سفیدامضاء بدانیم. تشخیص این موضوع می‌توان در اجرای مادهء ۱۳ قانون صدور چک و اعمال یا عدم‌اعمال مجازات مقرر در آن مفید و مؤثر باشد.

فایده بحث تعریف و شناسایی چک سفید امضاء و تفاوت‌های آن با دیگر چک‌های موجود مانند چک‌های وعده‌دار و مشروط و یا تضمینی است و همچنین با توجه به مقررات قانونی و عرف معمول، چک‌های تضمینی، مشروط و وعده دار را باید چک و به عنوان یک سند تجاری به حساب آورد زیرا علاوه بر آنکه قابل واگذاری از طریق ظهرنویسی (پشت‌نویسی) است، قابل ارائه به بانک و وصول مبلغ نیز م باشد و در صورت عدم پرداخت، دارنده چک می‌تواند از حقوق قانونی مربوط برخوردار شود، در صورتی که چک سفید امضاء مشمول تعریف قانونی چک و اسناد تجاری به معنی خاص نمی‌باشد و تا زمانیکه سفید امضاء باقی بماند عملا قابل معامله و ارائه به بانک نیست و دارنده آن نمی‌تواند از مزایای قانونی مربوط به چک جز تعقیب کیفری صادرکننده آن استفاده نماید.

[Downloaded from jnrihs.ir on 2026-11-19]

فهرست منابع و مآخذ

ـ اخلاقی، بهروز، جزوه حقوق تجارت ۳ (تقریرات) تهران:دانشکده حقوق و علوم سیاسی، ۱۳۷۰.

ـ باختر، سیداحمد، اسناد تجاری در آیینه قانون تجارت و رویه قضایی، چ اول، انتشارات خرسندی، ۱۳۸۷.

ـ زندی، محمدرضا، اسناد تجاری، رویه قضایی دادگاه‌های تجدید نظر استان تهران، چ اول، انتشارات جنگل- جاودانه، ۱۳۹۰.

ـ قائم‌مقام فراهانی، دکترمحمدحسین، بررسی مسائل کیفری و حقوقی چک، نشر میزان، چ نخست، ۱۳۸۷.

ـ کاتوزیان، ناصر، توجیه و نقد رویه قضایی، مسئولیت ظهرنویسان و ضامنان چک، چ سوم، نشر میزان، ۱۳۸۶.

ـ مجله حقوقی، دفتر خدمات حقوقی بین‌المللی جمهوری اسلامی ایران، شماره‌ء سیزدهم، پاییز- زمستان ۱۳۶۹.

ـ نیک فرجام، کمال، چک سفید امضاء، مجله دیدگاه‌های حقوق قضایی، شماره ۲۱ و ۲۲، ۱۳۸۰.

[Downloaded from jnrihs.ir on 2026-11-19]

[Downloaded from jnrihs.ir on 2026-11-19]